

Skrivena snaga jedne uspješnosti

Kako su nečujni poduhvati i suptilni dodiri ženskih ruku oblikovali historiju jedne od najuspješnijih kompanija na ovim prostorima

Napisao **Amer Džano**

„Sve što žene rade, one to moraju raditi dva puta bolje nego muškarci da bi ih se smatralo upola toliko dobrima. Na sreću, to i nije tako teško“, rekla je jedne prilike Charlotte Whitton, poznata feministkinja i prva žena na čelu glavnog grada Kanade, Ottawe.

Nigdje ova poznata i poučna izreka ne dolazi više do izražaja kao u uspješnim kolektivima, gdje su kroz historiju, pa i sve do posljednjih godina proteklog stoljeća, na rukovodećim pozicijama uglavnom dominantni bili muškarci. Tako je oduvijek bilo u kompanijama sa višegodišnjom tradicijom uspješnog poslovanja, pa i u Fabrici duhana Sarajevo... a bez pretjerivanja može se reći i da je takva donedavno generalno bila i historija muških i ženskih odnosa.

Žene - pokretači istorije

Već u prvim godinama rada Fabrike duhana Sarajevo, po njenom osnivanju augusta 1880. godine, te dugo godina poslije, sve do nabavke prvih mašina, ženska radna snaga brojčano je dominirala. Tako su 1881. godine od ukupno 156 zaposlenih, žene bile raspoređene na čak

102 radna mjesta. Pri čemu je njihov rad u to vrijeme bio slabije plaćen nego rad muškaraca, čak i onda kada su obavljale isti posao.

Prema arhivskim izvorima o njihovim uslovima rada, u tim početnim godinama, zdravstvena zaštita i porodično materijalno stanje zaposlenih bili su na niskom stepenu, radnici i radnice FDS-a su radile u loše zagrijavanim radnim prostorima, nisu imali prostorije za odmor, niti obezbjeđenu ishranu u radnoj pauzi, a imali su radno vrijeme od čak 12 sati dnevno.

U godinama koje će uslijediti, uposlenice FDS-a su značajno doprinijele poboljšanju uslova rada. Naime, malo je poznato da je prvi generalni štajk radnika u Sarajevu, od 1.-3. maja 1906. godine, bio pokrenut baš u FDS-u, te da su pokretači uglavnom bile žene / radnice. Kako se širila vijest o događajima u Sarajevu, tako su radnici dizali svoj glas. U svim tadašnjim većim mjestima i industrijskim centrima buknuili su opšti štrajkovi: u Zenici, Varešu, Travniku, Zavidovićima, Tuzli, Banja Luci, Mostaru...

Među sindikalnim aktivistima FDSa isticale su se Dragica Jovanović-Pirnat i Luca Pažun. Uz pomoć kolege radnika, poznatog radničkog i sindikalnog vođe tog vremena Đure Đakovića, one su vodile akcije za poboljšanje uslova

rada... a onda i predstavljale Fabriku duhana Sarajevo na „Kongresu ujedinjenja“ u Beogradu, na kojem je stvorena Socijalistička radnička partija Jugoslavije.

Efekti ovog štrajka bili su skromni, ali na poslijetku je ukazom Zemaljske vlade u FDS-u skraćeno radno vrijeme sa 12 na 10 radnih sati, obezbjeđena su postrojenja za zračenje proizvodnih prostora, obezbjeđeno proširenje instalacije parnog grijanja, uređenje radničke kantine, uređenje radničkog kupatila, itd., te su nezatno povećane i nadnice.

Tako su radnice FDS-a svojom smjelom i odlučnom akcijom, ne samo pokrenule proletarijat Bosne i Hercegovine u političku i ekonomsku bitku, nego su u toj bici imale avangardnu ulogu.

Žene - brojnost i značaj

Fascinira podatak da se u periodu od 1888. do 1918. godine broj radnika u FDS-u povećao sa 500 na 700, od kojih su čak 80 posto bile žene / radnice.

U narednih 70ak godina broj radnika je narastao na preko 1000, sa istim procentualnim učešćem žena / radnica... pri čemu je konstantna karakteristična dominacija muškaraca u upravnim strukturama, dok u ostvarenju proizvod-

nih planova posebne zasluge pripadaju radnicama.

U Monografiji FDS-a zabilježen je veliki broj imena radnica tzv. „Udarnica rada“ i dobitnica značajnih priznanja, pri čemu ovdje izdvajamo samo neke:

- 1947. godine za najbolju radnicu proglašena Milena Kvasina, koja je prebacivala normu kod pakovanja cigareta za 53,5 %. Njen radni uspjeh oglašen je na velikom transparentu ispred dvorišta Fabrike („Oslobođenje“, 26.02.1947.).

- Među prvim dobitnicima Ordena rada (kojeg je dodjeljivao Predsjednik FNRJ) bila je radnica na pakovanju Mila Delić.

- 1967. godine Nadira Alić – Džemidžić, inženjer agronomije u FDS, postala je prva žena doktor poljoprivrednih nauka iz duhanske naučne discipline u bivšoj Jugoslaviji. Doktorica Alić-Džemidžić bila je i dobitnica 27. julske nagrade (Dan ustanka BiH) 1989. godine za doprinos u oblasti duhanske struke. Svojim radom i zalaganjem otvorila je vrata za ulaz u FDS školovanim mladim kadrovima, posebno ženama...

Od početka agresije na Bosnu i Hercegovinu radnici Fabrike duhana Sarajevo se masovno uključuju u redove Armije BiH. Kako bi nast-

vila proizvodnju u ratnim uslovima i građanima mogla ponuditi cigaretu kao „*utjehu u opkoljenom gradu*“, Fabrika duhana Sarajevo se još jednom morala osloniti na svoje žene / radnice. One su redovito dolazile na posao, odazvavši se organizaciji proizvodnje u ratnim uslovima, uprkos tome što su morale pješaćiti kilometrima, pod granatama i snajperskim mecima.

Tako je u arhivskoj građi ostalo zabilježeno:

„...ono što je u miru bilo „nemoguće“, teško uraditi, kad se radilo rutinski, bez kreativnosti i razmišljanja o kvalitetu urađenog, u ratu je bilo moguće u neuporedivo težim uslovima. Upravo takav primjer je bio način pakovanja cigareta u tzv. „gužvice“ ili VBR-ove, u periodima kada nije bilo papira, ili pakovanje rezanog duhana u najlon kesice, pri čemu su radnice odjeljenja pakovanja pokazale pravo umijeće „zlatnih ženskih ruku“. Rukovoditelji ovih odjeljenja su kazali da su se u tome istakle naše žene, radeći u određenim intervalima i po 12 sati i više sati, noću, danju, kako su uslovi i potrebe nalagali.“

Savremena ostvarenja

Završetkom agresije na BiH, radnice Fabrike

duhana Sarajevo su u različitim stručnim i tehnološkim službama značajno doprinijele njenom ubrzanom oporavku i razvoju, te brojnim unapređenjima i inovacijama koje će uslijediti. Danas, Fabrika duhana Sarajevo upošljava 366 radnika, od čega je 113 žena. Nakon dugo vremena, više brojačano ne nadjačavaju – ali njih preko 30% su visokoobrazovani kadrovi, te se sada ostvaruju i dokazuju kao profesionalci i stručnjaci.

Žene su konačno zauzele i značajne menadžerske pozicije u FDS-u, i to sa šest (od četrnaest) rukovodilaca službi i dva (od pet) članova Uprave.

Ako uporedimo prvobitnu strukturu radnika Fabrike duhana Sarajevo sa današnjom, jasno je da je došlo do potpunog zaokreta u strukturi obrazovnog kadra - u okviru stručnih i odgovornih poslova u FDS-u nikada nije bilo angažovano više žena. Takva transformacija je rezultat velikih promjena u cijelom društvu, ali definitivno i načina poslovanja FDS-a, gdje su svi imali jednaku priliku za kontinuiranu edukaciju i profilaciju u savremenim tehničko-tehnološkim uslovima i uspješnom poslovnom okruženju, što se može smatrati rezultatom jedne uspješne i pozitivne poslovne prakse savremenog društva.